

РОЗВИТОК ВІДНОСИН СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

ПОГРЕБНЯК Володимир Якович - здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 347.457

Стаття посвячена дослідженню правового регулювання відносин споживчого кредитування в правових системах інших країн. Установлюється, що в європейських країнах договори про надання споживчого кредитування отримали свою правову регламентацію ще в минулому столітті на рівні окремих законодавчих актів, в зв'язку з чим практика застосування відповідного інституту лишилася проблемною, що існує в національній правовій системі. Аргументується необхідність приведення національного законодавства в відповідність з кращою міжнародною практикою.

Ключові слова: позика, кредит, споживчий кредит, відносини споживчого кредитування.

Постановка проблеми

Економіка розвинутих країн характеризується пануванням кредитних відносин. Охоплюючи всю систему суспільного відтворення – виробництво, розподіл, обмін і споживання, вони глибоко проникли у міжнародні економічні зв'язки. На сьогодні кредит і кредитні відносини набули, так би мовити, всеохоплюючого характеру. З важливого елемента економіки кредитні відносини перетворилися на всезагальну форму сучасної економіки. Товарне виробництво трансформувалося у товарно-кредитне господарство. Кредит є важливим засобом розвитку сфери обміну, активно впливає на платоспроможний попит населення, прискорює процеси, що розвиваються в цивільному обороті.

Становлення та розвиток юридичної науки в Україні є складовою та невід'ємною час-

тиною досвіду будівництва правової держави у світі. На сьогодні існує об'єктивна тенденція наближення та поглиблення міжнародного співробітництва в економічній, політичній, культурній та інших сферах. Це зумовлює необхідність взаємного вивчення досвіду правового регулювання споживчого кредитування з урахуванням особливостей суспільного розвитку конкретних держав. У зв'язку з цим убачається за необхідне дослідити порядок регулювання відносин споживчого кредитування в законодавстві та правозастосовній практиці інших країн.

Стан дослідження

Дослідженням теоретичних та практичних проблем у сфері кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. М. Агарков, М. І. Брагінський, В. В. Вітрианський, Л. Г. Єфімова, О. С. Іоффе, Е. С. Компанієць, В. В. Луць, Л. А. Лунц, Д. І. Мейер, Р. А. Майданик, Л. А. Новосолова, О. М. Олійник, О. П. Орлюк, Е. Г. Полонський, Е. Роде, М. Г. Розенберг, Р. Саватьє, Е. А. Суханов, О. А. Флейшиц, Ю. І. Чалий, Г. Ф. Шершеневич та ін. Втім, незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених дослідженню кредитних правовідносин, питання розвитку відносин споживчого кредитування в законодавствах інших країн світу є маловивченим.

Таким чином, убачається за необхідне дослідити регулювання відносин споживчого кредитування в іноземних правопорядках з метою втілення їх найкращого досвіду в національному законодавстві.

Мета статті – дослідження розвитку та правового регулювання відносин споживчого кредитування в правових системах іноземних країн.

Виклад основного матеріалу

На сучасному етапі розвитку законодавчого регулювання споживчого кредитування у багатьох державах світу вже декілька десятиліть існують окремі нормативно-правові акти, присвячені регламентації цих відносин. Так, з 1975 р. діє резолюція Ради Європи про попередню програму Європейського Економічного Союзу про захист прав споживачів та інформаційну політику. Цим документом встановлюється пріоритет економічних інтересів споживачів, що ґрунтується на принципах їх захисту від несправедливих умов договору та завдання збитків, які виникають в результаті неналежного надання послуг. Резолюцією визначається, що презентація та способи реалізації товарів і послуг, у тому числі й фінансових, не повинні вводити в оману, прямо чи опосередковано, осіб, яким вони надаються [1, с. 46].

У 1987 році набрала чинності спеціальна Директива Європейського Союзу, присвячена регулюванню договірних відносин споживчого кредитування. Так, відповідно до вказаного нормативного акту, у змісті кредитного договору мають міститись умови про фактичний розмір процентів річних, підстави їх зміни, умови про суму, кількість та періодичність внесення платежів, інші витрати, які можуть бути понесені у зв'язку з укладанням та виконанням умов договору, інформація про загальну суму всіх зазначених платежів, умови про елементи витрат, які не враховуються під час розрахунку фактичного річного процента, але підлягають відшкодуванню споживачем у разі настання певних обставин. Директивою встановлюються типові умови різних видів договорів споживчого кредитування. Наприклад, для кредитних договорів, що укладаються з метою придбання товарів та послуг пропонуються такі умови, як опис товарів та послуг, що виступають предметом зобов'язання, ціна, сума першого платежу, кількість та розмір наступних платежів, строки їх виплати, вказівка на те, що у разі дострокового повернення кредиту позичальник має

право на пропорційне зменшення витрат, пов'язаних з кредитом, найменування особи – власника товару, вказівка на те, за яких умов та з якого моменту споживач стає власником товару, детальні умови про способи забезпечення кредитного зобов'язання, період часу, що надається споживачу для відмови від договору та ін. [2]. Договори, що укладаються шляхом видачі платіжних карт, мають містити умови щодо максимальної суми кредиту, умови його повернення або порядок визначення таких умов, період часу протягом якого сторони можуть відмовитись від договору тощо. У контокоррентних кредитних договорах мають міститись умови щодо максимальної суми кредиту або порядку її визначення, умови користування кредитом та його повернення, час, що дається для відмови від договору та ін. Особливу увагу в Директиві присвячено кредитним договорам, спрямованим на придбання споживачами товарів, робіт та послуг [3, с. 211].

Загальноєвропейською ознакою регулювання відносин споживчого кредитування є те, що дія спеціальних нормативно-правових актів, присвячених регулюванню таких договірних зобов'язань, поширюється і на відносини іпотечного кредитування [4, с. 35]. Крім цього, широко застосовується практика формулювання так званих загальних умов договору, що стають ключовими у регулюванні надання послуг споживачам як фінансовими установами, так і організаціями не фінансового сектору. Вимоги, що ставляться до таких «загальних умов», встановлюються Директивою і національними законодавствами країн [5, с. 22].

Найбільше втілення теорія загальних умов кредитного договору отримала в Німеччині, де у 1974 р. був прийнятий відповідний закон (*Allgemeine Geschäftsbedingungen der Banken*). Надбанням цього нормативно-правового акту є узагальнення сформованої судової практики з розгляду спорів, що виникають у результаті укладання кредитних правочинів, а також встановлення стандартних формулювань нікчемних умов договору. Загальні умови кредитних договорів у Німеччині розробляються Федеральним союзом німецьких банків – некомерційною організацією, що становить собою об'єднання різних кредитних організа-

цій. Такі умови застосовуються абсолютною більшістю німецьких банків і використовуються ними як власні локальні правові акти.

Крім вказаного нормативно-правового акту, відносини споживчого кредитування в Німеччині регулюються також Цивільним Уложением та спеціальним Законом «Про споживче кредитування» 1990 р. Останній регламентує відносини банківського кредитування, договори, що містять умови про розстрочення платежу, договірні відносини, спрямовані на фінансування виробництва, реалізацію товарів, надання послуг тощо. Особливістю вказаного нормативного акту є те, що договір споживчого кредитування визначається ним як договір, за яким суб'єкт підприємницької діяльності (кредитор) надає або зобов'язується надати споживачу (позичальнику) оплатний кредит у формі позики, розстрочення платежу чи іншої фінансової допомоги. Варто зазначити, що відповідним законом встановлюється мінімальна сума споживчого кредиту – 200 євро. Визначається, що споживчими не визнаються договірні кредитні відносини, що виникають між працівником та роботодавцем, відносини, в яких процентна ставка за кредит є меншою, ніж прийнята в ринковому обороті. Також, відповідно до німецького законодавства, не вважаються споживчим кредитом договори, укладені в межах житлового будівництва, що здійснюється на підставі публічно-правових рішень про асигнування чи на підставі надання бюджетної субсидії (за умови, що вони укладаються безпосередньо між споживачем та відповідною публічною особою, яка виділяє кошти на будівництво, і містять в собі умови про процентну ставку, що є нижчою, ніж ринкова) [6, с. 211-221].

Достатньо корисними для втілення в національне регулювання споживчого кредитування є правила німецького законодавства, що стосуються взаємопов'язаних правочинів. Відповідно до параграфу 9 Закону Німеччини «Про споживче кредитування», якщо товари (роботи, послуги) набуваються за рахунок кредитних коштів, договори купівлі-продажу (підряду, послуг) та кредиту утворюють взаємопов'язаний правочин. У зв'язку з цим слід звернути увагу на положення Закону Німеччини «Про відмову від правочинів» 1986 р.,

яким регламентується захист споживачів від можливого роду збитків, що виникають внаслідок неповної інформації щодо якості товарів чи послуг. Так, наприклад, у випадку придбання товару за каталогом, коли не має можливості порівняти якість та ціну продукції з аналогічними характеристиками товарів даного виду, споживач вправі відмовитись від повернення кредиту, за наявності обставин, що дають йому право на відмову від виконання зобов'язання, що випливає з договору купівлі-продажу [7, с. 8].

Аналізуючи правові системи Європейських країн, варто звернути увагу на правову регламентацію відносин споживчого кредитування в англійському законодавстві. Регулювання досліджуваних відносин здійснюється на підставі спеціального Закону «Про споживчий кредит» (Consumer credit act) 1974 р. Вказаним нормативним актом встановлюється, що споживчим є кредит, якому притаманні дві розрізняльні ознаки: він надається фізичній особі для задоволення споживчої мети; його розмір не перевищує двадцяти п'яти тисяч фунтів. Таким чином, відносинами споживчого кредитування в англійському законодавстві можна назвати достатньо широке коло кредитних правочинів, що виникають між клієнтом і банком. Зокрема, до відносин споживчого кредитування відноситься надання овердрафту за поточним чи картковим рахунком, а також кредитний правочин, що виникає в результаті трьохсторонніх правочинів банку, продавця товару та клієнта (у випадку придбання товарів з використанням кредитної карти) [8, с. 209].

Особливістю регулювання споживчого кредитування в англійському законодавстві є те, що ним дуже детально врегульовані дрібні деталі кредитного правочину. Так, Законом Англії «Про споживчий кредит» встановлюються вимоги що стосуються заголовку документа, розміру його шрифту, ступеню контрасту між шрифтом договору та папером, на якому він друкується. Відповідно до вказаного нормативного акту договір про споживче кредитування має містити умови про загальну суму кредиту, річну процентну ставку, графік погашення тощо. При цьому встановлюється, що вказані пункти договору не повинні розташовуватись поряд з полем документа, при-

значеному для підпису боржником, тобто так, щоб вони не змішувались у тексті договору з його іншими умовами. Порушення кредитором вимог, що висувуються до форми та змісту такого кредитного правочину, тягне за собою неможливість застосування до боржника заходів примусового виконання [8, с. 211].

Варто звернути увагу на положення англійського законодавства, щодо заборони завідомо кабальних умов. Якщо буде доведено, що плата за кредит є занадто великою, або кредитний правочин містить умови, що суперечать поняттю «чесної торгівлі», договір про надання споживчого кредиту може бути визнаний недійсним, у зв'язку з тим, що він ставить особу боржника у вкрай не вигідне матеріальне становище [8, с. 212].

Своєрідні особливості має правове регулювання відносин споживчого кредитування в Сполучених Штатах Америки. У банківському законодавстві цієї країни існує спеціальна підгалузь, що має назву «Законодавство про захист споживачів під час кредитування» (Consumer Protection Legislation), яка загалом складається з чотирьох нормативно-правових актів: Єдиного Кодексу про споживчі кредити (The Uniform Consumer Credit Code (UCCC)), Закону «Про надання достовірної інформації під час видачі позик» (Truth in Lending Act (TILA)), Закону «Про достовірні кредитні звіти» (Fair Credit Reporting Act (FCRA)) та Закону «Про рівні можливості в кредитуванні» (Equal Credit Opportunity Act (ECOA)).

Зі змісту вказаних нормативних актів випливає, що відповідно до американського законодавства споживчими вважаються кредитні відносини, що виникають у зв'язку з наданням коштів (не більше двадцяти п'яти тисяч доларів США) для задоволення особистих, сімейних, домашніх та сільськогосподарських потреб. Встановлюються «справедливі» правила надання кредиту, максимальний розмір платежів, правила продажу товарів з розстроченням та відстроченням платежу, спеціальні застереження в контрактах тощо. Особливу увагу присвячується способам судового захисту кредитора, регламентуються випадки, в яких суд має право звертати стягнення на майно, що виступає способом забезпечення кредитного зобов'язання та накладати арешт на майно боржника. На законодавчому рів-

ні закріплюється право споживача на дострокове повернення кредиту без стягнення будь-яких процентів або штрафів; при цьому, якщо такі проценти вже були сплачені, вони підлягають відповідному зменшенню. Законами США гарантується право споживача на отримання повної і достовірної інформації про умови кредитування. Остання має бути чітко і однозначно зрозумілою для споживача [9, с. 58-59].

Корисними для втілення в національне правове регулювання відносин споживчого кредитування є встановлені в американському законодавстві правила щодо надання споживачу достовірної інформації про «дійсну вартість кредиту» (the true cost of credit) [10, с. 44], а також детальна регламентація так званих «кредитних звітів про споживача». Так, встановлюється, що кредитор має право звернутись до спеціальних агенцій з метою отримання інформації про кредитоспроможність споживача, його особистість, репутацію, спосіб життя, наявність можливості не повернення ним отриманої суми кредиту та інших відомостей, що мають значення для прийняття рішення стосовно спроможності споживача задовольнити вимоги, які пред'являються в межах укладеного кредитного (а разом з ним і страхового) зобов'язання. Законом США «Про достовірні кредитні звіти» вводиться заборона дискримінації у будь-якій сфері кредитної діяльності, враховуючи рекламу, подачу та розгляд кредитних заяв, оцінку кредитоспроможності, облік та погашення заборгованості за кредитом. Вказаний закон вводить заборону дискримінації за ознаками статі, сімейним станом, віком, расою, кольором шкіри, релігією, національним походженням тощо. При цьому встановлюється, що кредитори не можуть вимагати надання споживачем інформації про його сімейний стан, спроможність та відношення до народження дітей, джерело доходів та ін. Під час оцінки кредитоспроможності споживача кредитор не вправі враховувати відомості, що містяться у телефонних довідниках.

Висновки

На підставі викладеного можна зробити висновок, що в європейських країнах договори про надання споживчого кредитуван-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання відносин споживчого кредитування в правових системах інших країн. Встановлюється, що в європейських країнах договори про надання споживчого кредитування отримали свою правову регламентацію ще в минулому столітті на рівні окремих законодавчих актів, у зв'язку з чим практика використання відповідного інституту вже позбавлена тих прогалин, що існують у вітчизняній правовій системі. Аргументується необхідність приведення національного законодавства у відповідність до найкращої міжнародної практики.

ня отримали свою правову регламентацію ще в минулому столітті на рівні окремих законодавчих актів, у зв'язку з чим практика використання відповідного інституту вже позбавлена тих прогалин, що існують у вітчизняній правовій системі. Зокрема, мова йде про невизначеність в українському законодавстві питань, пов'язаних з застосуваннями банками оманливої реклами умов кредитування, неповне розкриття ними інформації, складностями, що виникають під час оцінки кредитоспроможності позичальника, статусу кредитного посередника, встановленням несправедливих умов договорів споживчого кредиту, нав'язування банками та іншими установами додаткових і супутніх послуг, відсутності однакових вимог до кредиторів тощо. Звідси цілком зрозумілим є прагнення вітчизняних законодавців наблизити нормативно-правове регулювання досліджуваних відносин до Європейського рівня особливо сьогодні, коли відбувається реалізація загальнодержавної стратегії Євроінтеграції. Українським необхідним вбачається здійснення заходів щодо забезпечення гарантій прав споживачів при застосуванні споживчого кредитування, формуванні механізмів захисту зазначених прав у разі їх порушення. На законодавчому рівні слід закріпити обов'язок кредитора надавати споживачу повну інформацію, а також визначити відповідальність кредиторів за надання недостовірної чи неповної інформації про кредитування. Слід нормативно врегулювати надання широкого спектру банківських послуг у сфері роздрібного споживчого кредитування та іпотеки; забезпечити захист

SUMMARY

Article is devoted to investigation of legal regulation of consumer credit relations in the legal systems of other countries. It is understood that in European countries agreements providing consumer credit got their legal regulation in the last century at the level of legislation and therefore the practice of the relevant institution are deprived of the gaps that exist in the national legal system. Being argued the need to bring national legislation in line with international best practice.

прав громадян під час використання таких кредитів; спростити процедури звернення стягнення на предмет застави з боку кредитних організацій; розширити перелік способів забезпечення виконання зобов'язань; уніфікувати процедури задоволення забезпечених заставою вимог кредиторів, у тому числі у випадках, не пов'язаних з ліквідацією та банкрутством боржника.

Література

1. Сарнаков И. В. правовое регулирование потребительского кредитования в зарубежных правовых порядках // Право : теория и практика. – М.: Тезариус, 2009. – № 8 (121). 0 С. 42-49. С. 46
2. Директивы Европейского Союза о предоставлении финансовых услуг [Электронный ресурс] // Право Европейского Союза 2010. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/>
3. Каримуллин Р. И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву. М. 2001, С. 211-221
4. Неруш И.А. Влияние денежного обязательства на causa договора как критерий деления денежных обязательств // Право и политика. 2004. N8.
5. Васильев Е.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран. М. Юрист. 2005.
6. Каримуллин Р. И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву / Р. И. Каримуллин. – М.: Статут, 2001. – 240 с.
7. Подсыпанин С.С. Правовые основы потребительского кредита в Германии / С. С. Подсыпанин // Иностранное право: Сб. научн. статей и сообщений. – М.: Диалог-МГУ, 2000. – Вып. 1. – С. 5-19.
8. Вишне夫斯基 А. А. Банковское право Англии / А. А. Вишне夫斯基. – М.: Статут, 2000. – 300 с.
9. Алексеева Д. Г. Правовые проблемы потребительского кредитования на современном этапе / Д. Г. Алексеева, С. В. Пыхтин // Закон. – М.: Известия, 2005. – № 12. – С. 55-65.
10. Сарнаков В. А. Правовое регулирование потребительского кредитования в зарубежных правовых порядках / Право: теория и практика. – М.: Тезариус, 2009. – № 8 (121). – С. 42-49.